

Lietuvos laisvinimo sąjūdis Vakaruose XX a. septintajame dešimtmetyje: telkėsi naujoji karta

(tęsinys; pradžia Nr. 25)

LLK SIEKIS LIETUVOS LAISVĖS KLAUSIMĄ IŠLAIKYTI AKTUALŲ

Nuo septintojo dešimtmečio pradžios ryškėjo aktyvi Lietuvos laisvės komiteto (LLK) veikla Pavergtųjų Europos tautų asamblėjoje (PETA; angl. *Assembly of Captive European Nations*, ACEN). Tokį pagyvėjimą galima aiškinti ir tuo, kad šios tarptautinės organizacijos pirmininku (1960–1961 ir 1963 m.) buvo renkamas lietuvis V. Sidzikauskas, LLK vadovas. PETA, kuri tuo metu vienijo devynias sovietų pavergtas Vidurio ir Rytų Europos tautas, skleidė pasauliui informaciją apie padėtį okupuotuose kraštuose. Drauge buvo keliamas jų laisvinimo klausimas, o Lietuvai ir kitoms dviem Baltijos tautoms tai reiškė, kad jų laisvės byla tapo visos Vidurio ir Rytų Europos problemos sudedamąja dalimi. Be to, PETA palaikė ryšius su Azijos tautų antikomunistine lyga – analogiška to žemyno organizacija. LLK, dalyvaudamas PETA veikloje, siekė Lietuvos laisvės bylą susieti su Antrojo pasaulinio karo politinių padarinių likvidavimu bei laisvių ir teisių atkūrimu Vidurio ir Rytų Europoje. Toks buvo pagrindinis organizacijos siekis.

Vienas svarbiausių LLK veiklos septintajame dešimtmetyje bruožų – tapti vienintele „grynai egziline“ organizacija Vakaruose, nes jo nariais galėjo tapti tik asmenys, tu-

rintys Lietuvos Respublikos pilietybę. Be pirmininko V. Sidzikausko, į LLK vadovybę įėjo jo pavaduotojas A. Trimakas ir išdininkas M. Brakas.

Remdamasi JTO deklaracija dėl kolonijinių šalių ir tautų nepriklausomybės skelbimo PETA 1961 m. priėmė memorandumą dėl sovietų kolonializmo Baltijos valstybėse. Jame buvo nurodyti požymiai, patvirtinantys sunkią šių kraštų padėtį: užkariavimas jėga, svetimšalių vyravimas, apsisprendimo teisės neturėjimas, kolonizacija ir ekonominis išnaudojimas⁷⁷. Dokumentui antrino tradicinio PETA delegacijos apsilankymo Vašingtone proga 1961 m. balandžio 11 d. paskelbtas memorandumas „Pavergtosios Europos laisvė“. Tai buvo susirūpinimo Vakarų požiūriu ženklas. Po Antrojo pasaulinio karo Europoje susiklosčiusią padėtį imta laikyti esant „apramintą ir stabilizuotą“, o dėmesys pradėtas kreipti į „sovietų ofenzivas sudaryti aktyvius karo frontus kituose žemynuose“. Todėl memorandume Vakarai raginami plėtoti „pavergtos Europos bylą“ ir drauge prisidėti prie „laisvojo pasaulio kovos su komunistine ekspansija“⁷⁸. Nuosekliai darant įtaką JAV administracijai, PETA rūpesčiu pavyko kasmet liepos mėnesį skelbti Pavergtųjų tautų savaitę. Pirmoji tokia savaitė prasidėjo 1961 m. liepos 16 d. Niujorke. Ta proga aukotos mišios Šv. Patriko kate-

droje, surengtas mitingas miesto rotušėje. Renginys sulaukė smarkios sovietų reakcijos – „Pravdos“ ir „Izvestijų“ dienraščiuose pasirodė jį smerkiantys straipsniai⁷⁹. Pagal susiklosčiusią tradiciją JTO Generalinės Asamblėjos sušaukimo proga Niujorke prasidėdavo ir PET asamblėja. Šis renginys įvyko ir 1961 m. rugsėjo 19 d. Prie organizacijos būstinės, įsikūrusios priešais JTO rūmus, buvo iškeltos visų devynių sovietų pavergtų Europos valstybių vėliavos. Tai buvo įprasta ceremonija, bet Vakarų žiniasklaida šįkart jai parodė išskirtinį dėmesį. JAV dienraštis „The New York Times“ 1961 m. rugsėjo 21 d. numerio įžanginėje skiltyje išspausdino straipsnį „The Little UN“ („Mažosios JT“), kur nušvietė PETA veiklą. Šioje asamblėjoje kalbėjo lietuviai V. Sidzikauskas, prel. Jonas Balkūnas, A. Trimakas. Buvo priimta protesto deklaracija dėl Baltijos valstybių suverenių teisių uzurpavimo ir neteisėto atstovavimo Albanijai, Bulgarijai, Čekoslovakijai, Lenkijai, Rumunijai ir Vengrijai. Be to, paskelbtos rezoliucijos, numatančios laisvinimo veiklos gaires. Tai tautų apsisprendimo teisės taikymo Vidurio ir Rytų Europoje klausimas ir „Berlyno krizės sprendimas bei įtaka Europos laisvei“⁸⁰.

Gilėjant Berlyno krizei, PETA, daugiausia dėmesio skirdama Europai, 1961 m. spalio 16–18 d. Paryžiuje surengė sesiją, kurioje aptarė pavergtų tautų ir Europos laisvę. Buvo pasisakyta prieš sovietinio komunizmo plitimą, reikalauta Vidurio ir Rytų Europoje taikyti tautų apsisprendimo teisę. Kartu pažymėta, kad Europos laisvinimo problema artimai susijusi su Berlyno krizės ir Vokietijos klausimo sprendimu.

Dar vienas tradiciniu tapęs PETA renginys – Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos priėmimo 1948 m. gruodžio 10 d. JTO Generalinėje Asamblėjoje sukakties minėjimas. Tai buvo puiki proga priminti laisvajam pasauliui apie šių teisių nepaisymą sovietų

užimtoje Vidurio ir Rytų Europos valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje. Toliau kovodama už žmogaus teises, 1961 m. gruodžio 11–12 d. PETA Niujorke surengė svarbų posėdį, į kurį pakvietė Tarptautinės žmogaus teisių lygos (*The International League for the Rights of Man*, ILRM) pirmininką Rogerį Baldwiną ir JAV Kongreso narius. Išklausius pagrindinį pranešimą apie padėtį pavergtoje Europoje, vyko diskusijos, kuriose kalbėjo ir LLK atstovas M. Brakas, nušvietęs būklę okupuotoje Lietuvoje⁸¹. Netrukus sulaukta atgarsio: 1962 m. ILRM pažymėjo, kad „sovietinis imperializmas ir kolonizavimas“ Vidurio ir Rytų Europoje yra pamynęs žmogaus teises. Pasak šios organizacijos pirmininko R. Baldwinio, ypač akivaizdus to pavyzdys – Baltijos valstybės. Brendo mintis, jog šį klausimą būtina kelti JTO, kur turėjo būti svarstomos dekolonizavimo problemos. PETA drauge su LLK numatė tam pasitelkti Indijos ambasadorių prie JTO Chandrą E. Jhą⁸². Tačiau šis pakilimas netrukus atlėgo, kai 1962 m. kovo 12–15 d. PETA delegacija, į kurios sudėtį įėjo LLK pirmininkas V. Sidzikauskas, apsilankė Vašingtone. Valstybės departamentas supažindino su JAV požiūriu į sovietų pavergtų šalių klausimo kėlimą JTO. Apžvelgus aktualius tarptautinius reikalus (Berlyno krizė, Ženevoje vykstanti nusigin-klavimo konferencija), paminėta problema, susijusi su artėjančia JTO sesija. Valstybės departamento pareigūnas Alexas Johnsonas paaiškino: „Afroaziatiškas blokas [JTO] esąs priešingas suplakimui dabar vykstančio dekolonizacijos proceso Afrikoj ir Azijoje su paneigimu teisės laisvai apsispręsti Centro ir Rytų Europos kraštams, patekusiems sovietų vergijon.“⁸³ Tai buvo ženklas, kad laisvinant SSRS užgrobtus kraštus, tarp jų ir Lietuvą, dekolonizavimo problemos svarstymas JTO naudos neduos.

Susitikimo Valstybės departamente metu buvo pranešta, kad Sovietų Sąjungoje ryškėja

tendencija, galinti būti naudinga laisvinimo veiklai. Anot minėto pareigūno, „nacionalizmo banga, kuri šiandien siautėja Afrikoj ir Azijoje ir kuri yra palietusi ir komunistinę sovietų imperiją, galutinę išvadą pasirodys galingesnė už patį komunizmą“. Čia omenyje turėti Albanijos, Kinijos, Lenkijos ir Vengrijos pavyzdžiai. Tačiau atsiliepdamas į tai V. Sidzikauskas pažymėjo, kad okupuotose Baltijos valstybėse pastebimas priešingas reiškinys: ten „sovietišškai rusiškas nacionalizmas stengiasi visais būdais nuslopinti lietuviškąjį, latviškąjį ir estiškąjį“⁸⁴.

Propaguoti laisvinimo veiklą nemažai padėjo susitikimai su JAV senatoriais ir kongresmenais. Jų metu buvo nušviečiama padėtis sovietų užgrobtuose Europos kraštuose, į kurią JAV galėjo atsižvelgti formuodamos savo politiką SSRS atžvilgiu. Tuo metu Europoje besiklostančią tarptautinę padėtį LLK apibūdino taip: nors Vokietijos klausimo sprendimas atidėtas neribotam laikui, matant ekonominį Vakarų Europos suklestėjimą aiškėja, jog „Berlyno mūro siena – paskutinis komunistų pasistūmėjimas Europoje“⁸⁵. Tai reiškė, kad Vakarai linkę į kompromisą ir pritaria *status quo* Vidurio ir Rytų Europoje. Todėl LLK toliau svarstė, kad dėl to „Vokietijos ir SSRS satelitinių valstybių padėtis nepasikeistų“, o Baltijos valstybių atžvilgiu tai „reikštų inkorporavimo į Sovietų imperiją pripažinimą“⁸⁶.

1962 m. gegužės 22 d. tokios dvejonės imtos sklaidyti Vašingtone, kur PETA delegaciją priėmė valstybės sekretoriaus pavaduotojas George'as C. Meghee. Jis patikino, kad „JAV nepripažinusios dabartinio politinio *status quo* Vidurio ir Rytų Europoje *de jure*“. Be to, buvo dar kartą išreikštas vienareikšmis JAV požiūris į sovietų užimtų valstybių klausimo kėlimą JTO. Tam dabar esąs „nepalankus momentas“, o jį lemia JTO sudėtis ir „abejonės dėl daugumos“⁸⁷. Vertindamas tokią JAV poziciją LLK apgailestaudamas

pažymėjo, kad tai riboja laisvinimo veiklos sąlygas, todėl būtina daugiau dėmesio skirti „stiprėjančiai ir apsijungiančiai Europai“⁸⁸. Vis dėlto LLK neatsisakė savo ketinimų ir toliau planavo vienos Lietuvos, trijų Baltijos kraštų ar net visų PETA valstybių laisvės klausimą kelti JTO. Todėl Vidurio ir Rytų Europos laisvinimo problema ir toliau buvo siejama su sovietų kolonializmu ir pagrindinių žmogaus teisių pažeidimais. Tam ketinta pasitelkti minėtą nevyriausybinių organizaciją ILRM, kuri veikė kaip JTO konsultacinis organas. Apsisprendus trijų Baltijos kraštų komitetams, buvo parengtas ir JTO dekolonizavimo komisijai įteiktas memorandumas dėl sovietų kolonializmo Baltijos valstybėse.

Siekdamas gyviau kelti šį klausimą pasaulinėje organizacijoje, LLK pirmininkas V. Sidzikauskas aplankė Vakarų ir Afrikos valstybių delegacijas prie JTO. Tačiau baigiantis 1962 m. įsitikinta, kad „nėra vilties įrašyti pavergtųjų valstybių – visų ar tik Baltijos – klausimų į JTO Generalinės Asamblėjos darbotvarkę“⁸⁹. Tada dar mėginta šią problemą kelti JTO debatuose svarstant apie kolonializmo panaikinimą ir ketinta pasiūlyti rezoliuciją dėl sovietų kolonializmo. Čia vėl buvo svarbi JAV pozicija, kurią reikėjo išsiaiškinti. Siekdamas aktyviau rūpintis, kad Baltijos šalių laisvės klausimas būtų svarstomas JTO, LLK organizavo laiškus, adresuotus Dekolonizavimo komisijai, siuntimo akciją. Ta proga parengtame kreipimesi į laisvąją lietuvių pažymima, jog, atsižvelgiant į PETA memorandumus, „mūsų kovoje už Lietuvos laisvę yra tolygiai svarbu, kad mūsų organizacijos veikėjai bei paskirti asmenys, bei jų draugai taip pat pasiųstų galimai daugiau tokių raštų“⁹⁰. Galimybė sovietų užimtų Europos kraštų laisvės problemą kelti JTO dar buvo svarstoma 1963 m. kovo 18–22 d. PETA delegacijai lankantis Vašingtone. Susitikimo Valstybės departamente metu Europos skyriaus sekretoriaus pavaduotojas

Richardas Davisas ir vėl patvirtino neigiamą JAV požiūrį šiuo klausimu: palanki minėtiems kraštams rezoliucija nebūtų priimta, nes negautų balsų daugumos. Tuomet PETA kartu su LLK iškėlė kitą mintį: net ir negavus balsų daugumos, svarbiu faktu taptų pats mėginimas kelti Vidurio ir Rytų Europos laisvės klausimą. Tačiau į tai JAV pareigūnas atsakė, kad „sovietai esą pripratę būti mažumoj, tuo tarpu Amerika yra pripratusi būti daugumoj“⁹¹.

Tolesnei Vidurio ir Rytų Europos, drauge ir Lietuvos, laisvinimo veiklai reikšminga buvo PETA delegacijos 1963 m. gegužės mėn. kelionė į Vakarų Europą. Lietuviams joje atstovavo LLK pirmininkas V. Sidzikauskas, prie kurio įvairiose Vakarų Europos valstybėse prisidėjo atskiri lietuvių išeivijos veikėjai: Prancūzijoje – Adolfas Venskus, Vakarų Vokietijoje – dr. Petras Karvelis, Belgijoje – Juozas Lanskoronskis, Didžiojoje Britanijoje – Juozas Vilčinskas. Pagrindiniu šios viešnagės PETA renginiu tapo konferencija Strasbūre. Joje V. Sidzikauskas iškėlė bendradarbiavimo „su Maskvos mūsų kraštams užkartais komunistiniais režimais“ problemą ir aiškinosi, koks jos poveikis Vidurio ir Rytų Europos tautų laisvės siekiui. Be to, buvo diskutuojama apie PETA vaidmenį Europos ir laisvojo pasaulio saugumui, aptariama Europos ateities vizija, o tiksliau – su kuo ji turėtų būti siejama: su kontinentiniu ar atlantiniu bendravimu arba su abiejų sinteze⁹². Lan-kydamasis Londone, LLK pirmininkas įsitikino, kad tiek JAV, tiek Didžioji Britanija laikosi panašaus požiūrio į sovietų užimtus Europos kraštus. Londone Užsienio reikalų ministerijos Šiaurės Europos departamento vedėjas Heath'as Masonas patvirtino, kad Jungtinės Karalystės vyriausybė nepripažino ir nepripažįsta Baltijos valstybių įjungimo į SSRS. Tačiau britai taip pat nepritarė sumanymui kelti sovietų kolonializmo klausimą JTO⁹³. Apsilankęs Vakarų Vokietijoje, Belgi-

joje ir Ispanijoje, V. Sidzikauskas priėjo prie išvados, kad „lietuvių potencialas ir lietuvių reikšmasis Europoje dėl užsitęsusio laiko ir emigracijos silpnėja“. Tai aiškinta „stipresnių intelektualinių pajėgų trūkumu“. Dėl to LLK rekomendavo labiau rūpintis Hiutenfeldo Vasario 16-osios gimnazija ir praplėsti Madrido radijo lietuvių skyrių. Apskritai viešnagė atskleidė pesimistinę išvadą, kad Vakarų Europoje, „visko pertekusioje, sočioje“, išaugo nauja karta, kuri „vengia konfliktų su Rytais“. Todėl viltis, kad Senasis žemynas imsis iniciatyvos tarptautiniu mastu kelti sovietų užimtų kraštų laisvės klausimą, blėso.

Pripažinęs tokią padėtį, LLK pirmininkas pakeitė laisvinimo veiklos strategiją ir pasiūlė LDT siekti, kad švelnėjant Vakarų ir Rytų santykiams ir jiems pasirašant sutartis jokių būdu nebūtų įteisintos Baltijos valstybės SSRS sudėtyje⁹⁴. JAV gyvenantys lietuviai, latviai, estai ir jų organizacijos ragintos kreiptis į Kongresą, Atstovų Rūmus, vyriausybę, o Baltijos kraštų laisvės komitetai ir jų delegacijos įpareigoti kelti šią problemą PET asamblėjoje. Diplomatus išreiškus neigiamą požiūrį į tokį raginimą, iškelta mintis surengti bendrą politinių veiksmų konferenciją⁹⁵.

Šią V. Sidzikausko poziciją formavo ir jo 1964 m. balandžio 21 d. apsilankymas Valstybės departamente. Nors čia buvo patvirtinta, kad JAV nuostatos Baltijos valstybių okupacijos klausimu nepakito, drauge pareikšta, kad politiką šių kraštų atžvilgiu būtina derinti su bendrąja Amerikos užsienio politika⁹⁶. Vertindamas septintojo dešimtmečio vidurio tarptautinį klimatą LLK pareiškė pastebėjęs, kad SSRS „satelitinės valstybės“ – vadinamosios socialistinės šalys – darosi vis savarakiškesnės ir nepriklausomos, o kartu silpnėja Maskvos „galios centras“. Tačiau Lietuvoje ir kitose Baltijos valstybėse regimas priešingas reiškinys. Ten, motyvuojant „kova su buržuaziniu nacionalizmu“, ryškėja „didesnis

suniveliavimas ir slopinimas bet kokios savistovumo apraiškos“. Be to, pasak V. Sidzikausko, Vakarams užliūliuoti Kremlius leidžia Katalikų bažnyčios hierarchams vyksti į Vatikaną. Todėl tvirtinti, kad „Baltijos valstybėse pastebimas atlyžimas“⁹⁷, nėra pagrindo. Atsiliepdamas į tokią tarptautinę tikrovę LLK drauge su Baltijos kraštų kolegomis ėmė aktyvinti veiklą ir rengė „nuolatinis demaršus“ Vašingtone. Jų metu lankant oficialias JAV įstaigas buvo viešinama ir aiškinama Baltijos valstybių problema.

1965 m. balandžio 12 d. V. Sidzikauskas, lydimas diplomato Juozo Kajecko, susitiko su Valstybės departamento Rytų Europos skyriaus direktoriumi Haroldu Vedeleriu. Susitikime V. Sidzikauskas pažymėjo, kad „Baltijos valstybes gaubia tyla“, o tai naudinga sovietams, mėginantiems įteisinti šių šalių okupaciją⁹⁸. Kaip tokios tylos požymis buvo nurodytas ketinimas uždaryti Romos radijo lietuviškąsias laidas ir tai, kad Prancūzijos lyderis Ch. de Gaulle'is vengia minėti sovietinę Baltijos valstybių okupaciją. Atsakydamas į tai, H. Vedeleris pakartojo, kad politika Baltijos valstybių atžvilgiu nekinta, ir pridūrė, jog JAV domisi padėtimi sovietų okupuotoje Lietuvoje. Anot pareigūno, Valstybės departamentas „gyvai seka lietuvių priešinimąsi rusifikacijos užmačioms, jaunosios kartos nuotaikas“. Todėl jis į Lietuvos ateitį „linkęs žiūrėti optimistiškai“⁹⁹. Lietuviams išreiškus nerimą dėl JAV ir SSRS konsulinės konvencijos, pagal kurią okupuoto krašto lietuviai būtų laikomi Sovietų Sąjungos piliečiais, buvo dar kartą patvirtinta, kad tai jokių būdu nekeičia JAV nepripažinimo politikos. Šis LLK apsilankymas Valstybės departamente buvo išskirtinis tuo, kad lietuvių delegacija priimta atskirai. Dauguma kitų vizitų iki šiol vyko LLK įeinant į PETA delegacijos sudėtį, Lietuvos reikalai juose būdavo minimi Baltijos valstybių kontekste, o dar dažniau – svarstant Vidurio ir Rytų Europos

klausimus. Antai 1966 m. gruodžio 22 d. Valstybės departamentas teiravosi Baltijos kraštų išeivijos požiūrio į JAV meno parodos rengimą jų okupuotose tėvynėse. Tuomet V. Sidzikauskas pareiškė, jog viskas priklausytų nuo aplinkybių, kuriomis tokia paroda būtų organizuojama. Toks renginys padėtų praplėsti Baltijos kraštų gyventojų akiratį, nes ten jaučiamas didelis Vakarų kultūros poreikis. Kita vertus, paroda neturėtų būti siejama su Lietuvos inkorporavimo nepripažinimu: šis klausimas „bus stropiai ir toliau saugomas“¹⁰⁰.

Panašiai kaip VLIK'as, LLK domėjosi ir Lietuvos sienų klausimu. Jo nuomone, valstybės sieną turi apibrėžti 1920 m. liepos 12 d. sutartis su Sovietų Rusija, 1928 m. sausio 29 d. (įsigaliojo gegužės 4 d.) sutartis su Vokietija ir 1921 m. kovo 20 d. susitarimas su Latvija. Neišspręstas sienos su Lenkija klausimas, nes nepripažįstama J. Curzono linija. Be to, LLK pritarė VLIK'o memorandumui, kuriame reiškiamas požiūris į Suvalkų trikampį ir Karaliaučiaus kraštą¹⁰¹. Įtvirtindamas šias nuostatas, LLK siūlė išleisti studiją, aptariančią Lietuvos sienų kitimo peripetijas 1940–1944 m.

Įpusėjus septintajam dešimtmečiui LLK pasirinko taktiką aktyvinti Lietuvos laisvinimo darbą, kad jis apimtų „veiklą laisvajame pasaulyje, mūsų reagavimą į okupanto politiką ir įvykius okupuotoje Lietuvoje, mūsų informatikos politiką“¹⁰². 1964 m. balandžio 1–3 d. Niujorke vykusiame Laisvosios Europos komiteto (*National Free Europe Committee*) simpoziume V. Sidzikauskas kalbėjo: „Vadinamieji satelininiai kraštai regimai išsikovoja šiek tiek nepriklausomybės ir laisvės, o Baltijos valstybėse greičiau priešingas veiksmas – daugiau priklausomybės, daugiau rusinimo, mažiau laisvės.“¹⁰³ Šiame simpoziume numatytos Rytų Europos išeivijos veiklos gairės iki septintojo dešimtmečio pabaigos (1964–1969 m.). Pabrėžiant

ypatingą Baltijos valstybių padėtį, iškelta nacionalinių laisvės komitetų priedermė „būti mūsų nutildytų tautų politinių aspiracijų reiškėjais“¹⁰⁴. Labai svarbiu dalyku, padedančiu skleisti žinias apie Lietuvos laisvės bylą, LLK laikė „Laisvosios Europos“ radijo lietuviškųjų laidų redakcijos įkūrimą. Šį klausimą V. Sidzikauskas kėlė 1964 m. spalio 21 d. lankydamasis Vakarų Vokietijoje ir Miunchene susitikdamas su šio radijo direktoriumi¹⁰⁵.

Dar 1963 m. LLK atstovai nutarė, kad laisvinimo veikla turi apimti ir Pietų Amerikos lietuvius, kurių gyvenamuose kraštuose stiprėjo sovietų ir komunistų įtaka¹⁰⁶. Nuvykęs į Pietų Amerikos šalis, kuriose įsikūrusios lietuvių kolonijos, LLK pirmininkas supažindino tautiečius su Lietuvos laisvinimo veiklos laimėjimais ir planais. Antai 1965 m. vasario 18 d. V. Sidzikauskas lankėsi Brazilijoje, kur vyko Pietų Amerikos lietuvių kongresas¹⁰⁷.

LLK pateikė ir tikrąją sovietų rengiamų iškilių, skirtų sovietų valdžios Pabaltijyje metinėms, vertinimą ir įvardijo jas kaip okupacijos metines. Kartu šios metinės buvo proga pakartotinai kelti Lietuvos nepriklausomybės klausimą. Parodant bendrą Baltijos kraštų likimą drauge su latviais ir estais rengtos manifestacijos: skelbti manifestai, kreipimaisi į JTO, Europos Tarybą ir NATO. Tuo buvo siekiama, jog „ir laisvoji, ir pavergtoji Lietuva pajustų, kad Lietuvos laisvės klausimas nėra nei pamirštas, nei nurašytas“¹⁰⁸. Aktyvindamas laisvės bylos reikalus LLK plėtė ir leidybinį darbą. Minėdami Lietuvos laisvinimo veiklos 25-metį visi trys Baltijos šalių laisvinimo komitetai rengė ir platino manifestus anglų, arabų, portugalų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Pradėtas leisti periodinis leidinys „Baltic Review“ anglų ir ispanų kalbomis, prisidėta rengiant Atstovų Rūmų leidinį „Conditions in the Baltic States and other Countries of

Eastern Europe“ („Padėtis Baltijos valstybėse ir kitose Rytų Europos šalyse“)¹⁰⁹. Toliau patvirtindamas baltiečių vienybę, LLK, būdamas Baltijos valstybių laisvės tarybos (*The Baltic States Freedom Council*, BSFC) nariu, 1965 m. (kaip ir 1960 m.) parengė manifestą „The 25 Anniversary of Soviet Aggression against the Baltic States“ („Sovietų agresijos prieš Baltijos valstybes 25-osios metinės“). Dokumentą pasirašė LLK pirmininkas V. Sidzikauskas, Estijos LK pirmininkas Aleksanderis Kūttas ir Latvijos LK pirmininkas Vilis Hazneris. Paminėjus, kad SSRS 1940 m. okupavo Baltijos šalis, manifeste toliau buvo pažymėta, kad „sovietai grubiai pažeidė JTO deklaracijas, Atlanto ir JTO chartas, Genocido konvenciją ir Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją“. Visus šiuos tarptautinius dokumentus buvo pasirašiusi ir SSRS. Manifesto pabaigoje laisvajam pasauliui ir komunistų valdomiems kraštams pareiškama, kad „vieną kartą vėl laisvos Baltijos tautos [...] užtikrins su kaimynais gerus santykius, apibrėžtus abipusės pagarbos, nacionalinio suvereniteto ir teritorinio vientisumo pagrindu“¹¹⁰.

Septintojo dešimtmečio viduryje PETA patyrė sunkumų, kadangi net 46 proc. buvo sumažintas jos biudžetas. Tai buvo kintančios JAV politikos SSRS atžvilgiu rezultatas. PETA, kaip pažymėjo V. Sidzikauskas, ir toliau skeptiškai vertino vadinamąją „tiltų politiką“ ir laikėsi nuomonės, kad „tiltai turėtų būti tiesiami į pavergtąsias tautas, o ne į jiems užkartus komunistinius režimus“¹¹¹. LLK, palaikydamas PETA politiką, smarkiai reagavo į kiekvieną kintančių Vakarų ir Rytų santykių apraišką. Antai kai 1967 m. SSRS į savo delegaciją prie JTO įtraukė Leokadiją Diržinskaitę, LLK aiškinosi, ar tai nereiškia, kad ji atstovaujanti Lietuvos SSR. Tarpininkaujant diplomatu J. Kajeckui Valstybės departamentas patikino, kad JAV L. Diržinskaitę traktuos kaip SSRS delegacijos narę, nors ji ir yra iš Lietuvos SSR¹¹².

Svarbus renginys, padėjęs įvertinti laisvinimo veiklos padėtį ir numatyti naujus jos būdus, buvo 1966 m. balandžio 16–17 d. simpoziumas, skirtas Lietuvių jaunimo metams. Be laisvosios lietuvių jaunimo atstovų, jame dalyvavo LLK (drauge ir VLIK'o) pirmininkas V. Sidzikauskas, dr. Domas Krivickas ir Jonas Puzinas. Diskusijose aptarti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir žmogaus teisių klausimai, Lietuvos tarptautinė padėtis, išeivijos uždaviniai palaikant Lietuvos laisvės bylą, išreikštas neigiamas požiūris į Lietuvos politinį ir ūkinį gyvenimą. Diskutuota ir apie galimą ateities Lietuvos statusą jai tampant „sovietų satelitinė valstybė“. V. Sidzikauskas pabrėžė, kad laisvoji lietuvių turi siekti visiškos nepriklausomybės, bet derėtų palikti galimybę tautiečiams Lietuvoje kelti ir dalinius tikslus (pavyzdžiui, „pasiekti tai, ką turi Lenkija“)¹¹³. Simpoziume iškeltos Lietuvos laisvinimo veiklos gairės, nusakytos šiomis tezėmis: pirma, rūpintis, kad tauta ir tautiečiai „išliktų gyvi“; antra, palaikyti su tėvynainiais lanksčius, įvairius ir diferencijuotus santykius; trečia, stoti į naują barą – „kovą dėl tautos gyvybės“¹¹⁴.

Diskusijose buvo iškelta mintis, kad tiek VLIK'as, tiek ALT turi siekti esminių reformų. Šios organizacijos buvo sukurtos partinių srovių ar sąjūdžių susivienijimo principu, o išeivijos jaunimas jau nebepažino nepriklausomos Lietuvos politinio gyvenimo ir nežinojo, kaip partiniu požiūriu susisluoksniavę Amerikos lietuviai. Todėl ALT pasiūlyta reorganizuotis pagal dvi JAV politines partijas – Respublikonų ir Demokratų, o VLIK'ui – labiau remtis visuomene, o ne partinėmis grupuotėmis. Tokią jaunimo nuomonę palaikantis V. Sidzikauskas teigė, kad „politinės partijos gali reikštis tik savo valstybėse“, o išeivijoje jos teturi simbolinę prasmę¹¹⁵. Atsakius atstovavimo politinėms partijoms, bendruomenei tektų rinkti laisvinimo organizacijų vadovus, kaip tai darė latviai ir estai. Dar galimas

lenkiškas variantas, kai tris ketvirtadalius laisvinimo organizacijų vadovybės sudaro politinių grupių atstovai, o ketvirtadalį renka bendruomenė. Šis simpoziumas buvo pirmas atviras laisvosios lietuvių jaunimo atstovų pokalbis su LLK ir VLIK'o atstovais. Jis teikė naujų idėjų visai laisvinimo veiklai, todėl sutarta tokius susitikimus rengti ir ateityje. 1969 m. balandžio 26–27 d. Niujorke įvyko kitas panašus simpoziumas – „Dabartinė Lietuvos laisvės ir laisvinimo koncepcija ir bendravimo su Lietuva principiniai ir taktiniai klausimai“. Svarstymuose išskirti du etapai: iki Čekoslovakijos įvykių ir po jų. Iki 1968 m. Vakarai rėmėsi dviem koncepcijomis – tarptautinio komunizmo liberalėjimo ir tarptautinio komunizmo skaldymosi tautinių valstybių pagrindu. Po 1968 m. išryškėjo, kad Vakarai, ypač JAV, ima labiau domėtis Europos problemomis. Todėl reikėjo stengtis tarp jų įterpti ir Baltijos valstybių laisvės klausimą¹¹⁶.

Apibendrinant galima pasakyti, kad antrąjį dešimtmetį gyvuojantis LLK, keldamas Lietuvos laisvės bylą ir tvirtindamas jos svarbą, pasižymėjo tarptautinės PETA organizacijos darbe, ieškojo naujų būdų, kaip pagyvinti laisvinimo veiklą ir suaktyvinti joje dalyvaujančias organizacijas. 1973 m. mirus ilgamečiam pirmininkui V. Sidzikauskui, LLK ėmė silpti ir labiau reikėsi jungdamasis su kitais Lietuvos laisvinimo veiksniais.

LIETUVOS LAISVINIMO SĄJŪDŽIO STIPRĖJIMAS

Septintojo dešimtmečio pradžioje formuojantis Lietuvos laisvinimo sąjūdžiui gausėjo šiame procese dalyvaujančių organizacijų. Tuo metu lygiaverčiu šio sąjūdžio nariu pretendavo tapti dar vienas laisvosios lietuvių darinys – PLB. Šią organizaciją sudarė lietuviai, pasklidę trijuose žemynuose ir turintys

įvairias politines pažiūras. Kadangi, VLIK'o nuomone, PLB, išitraukdama į Lietuvos laisvinimą, dubliavo jau veikiančius darinius, PLB buvo siūloma tik moraliai ir materialiai talkinti ginant Lietuvos laisvės bylą. Bet PLB, vienijanti Amerikos, Australijos ir Europos lietuvius, nesutiko su tokiu siūlymu ir ketino imtis įvairiopus Lietuvos laisvinimo veiklos visur, kur tik pasklidę lietuviai. Tad septintajame dešimtmetyje kaip pagrindinės Lietuvos laisvės bylos gynėjos iškilo šios organizacijos: ALT, VLIK'as, LLK ir PLB. Buvo svarbu derinti jų veiklą.

Septintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje galima buvo pastebėti, kad laisvoji lietuvija veržiasi iš „partizaninės veiklos“ (skatinamas minėtų trijų pagrindinių veiksmų vieningimasis), iš „parapinės veiklos“ (keliami mintis sujungti lietuvių, latvių ir estų išeivijos pajėgas) ir iš „vien kambarinės“ veiklos (kalbama apie būtinybę rengti demonstracijas ir mitingus). Buvo siūloma atsisakyti verkšlenimo politikos¹¹⁷ ir ryžtingai veikti JAV, kitų Vakarų šalių politikus, JTO narius keliant sovietų okupuotos Lietuvos klausimą, o tai jau liudijo kryptingą procesą, vadintą Lietuvos laisvinimo sąjūdžiu.

1962 m. balandžio 28 d. įvyko VLIK'o, ALT ir LLK pasitarimas, kuriame apsvaistytą padėtis bandant kelti Lietuvos laisvės bylą JTO¹¹⁸. Kita panaši konferencija dalyvaujant LDT atstovui konsului Jonui Budriui įvyko 1964 m. sausio 11 d. Joje aptarta tarptautinė padėtis, susipažinta su VLIK'o, ALT ir LLK laisvinimo veiklos planais¹¹⁹. Tais pačiais metais Vasario 16-osios proga VLIK'as, LLK, PLB bei prie jų prisidėję LNT ir LFB paskelbė atsisaukimą „Visiems lietuviams“, kuriame pabrėžė, kad visos šios organizacijos „sutarė sujungti savo laisvinimo jėgas bendram darbui“¹²⁰. Tai buvo naujos kokybės laisvosios lietuvių susivienijimas, reiškiantis Lietuvos laisvinimo sąjūdį. Reguliarūs susitikimai artino šias organizacijas, leido derinti veiksmus

ir išvengti dubliavimosi rengiant įvairias laisvės bylos akcijas. Netrukus vienybė ėmė trikti, nes pradėtas kelti siūlymas kurti vieną Lietuvos laisvinimo organizaciją (Lietuvių tautinę tarybą ar Lietuvių centrinį komitetą), sujungiant į ją visus laisvinimo veiksmus¹²¹. Nesulaukus didesnio pritarimo idėja taip ir liko atskirų lyderių ateities planuose.

Nagrinėjamo dešimtmečio antroji pusė prasidėjo toliau yrant kolonijinei sistemai ir vykstant permainoms Rytų bloke (blogėjo SSRS ir Kinijos santykiai). Laisvoji lietuvija, atsižvelgdama į šiuos pokyčius, ryžosi dar aktyviau plėtoti Lietuvos laisvinimo veiklą. 1965 m. sausio 8–9 d. Čikagoje ALT, VLIK'o, JAV LB ir LDT atstovai susirinko į pasitarimą, kuriame nutarė „toliau stiprinti Lietuvos laisvinimo darbą, įtraukiant į jį visus patriotiškai nusistačiusius lietuvius“¹²². Pabrėžta, kad ginant Lietuvos laisvės bylą būtina derinti visų politinių organizacijų veiksmus. Sovietams plečiant komunistinę propagandą laisvosios lietuvių atstovai rengėsi ieškoti JAV galimybių gerinti radijo programų transliavimą į okupuotą tėvynę, o tai turėjo padėti tautai, esančiai už geležinės uždangos, išsaugoti viltį išsivaduoti.

Kitas žingsnis pagrindinių politinių organizacijų vieningimosi link buvo Vašingtone tais pačiais 1965 m. balandžio 11–12 d. vykusio konferencija. Į ją susirinkusios Lietuvos laisvinimo organizacijos protestavo prieš jau ketvirtį amžiaus trunkančią sovietinę okupaciją. Renginyje iškelta mintis lietuviams drauge su latviais ir estais siekti, kad birželio 15–17-oji būtų paskelbtos Baltijos tautų dienomis. Jų metu derėtų rengti demonstracijas, menines programas, primenančias didžiuosius Baltijos tautų trėmimus į Sovietų Sąjungos šiaurę ar Sibirą bei aukštinančias ginkluotą Lietuvos partizanų pokario laisvės kovą¹²³. Laisvoji lietuvija buvo raginama kreiptis į savo gyvenamųjų šalių vyriausybes su rezoliucijomis, kuriose būtų pasisakoma

prieš sovietų politiką okupuotuose jų gimtuosiuose kraštuose, t. y. trėmimą, kolonializmą ir tikinčiųjų persekiojimą. Reikalaujama grąžinti į tėvynę tremtinius ir vyrus, pašauktus į sovietinę kariuomenę, atitraukti į Rusiją karines pajėgas ir kitas prievartos struktūras. Tai buvo bene pirmas bandymas visuotinai pažymėti Baltijos laisvės dieną ir priminti pasauliui baltiečių laisvės lūkesčius. Pagaliau šiuo metu Lietuvos laisvinimo veiksniai sutarė siekti, kad sovietų kolonializmo klausimas būtų keliamas JTO.

Kaip minėta, plečiantis SSRS ir JAV, o drauge – Rytų ir Vakarų kultūriniais mainams, laisvajai lietuviškai iškilo problema, kaip bendradarbiauti su okupuotu kraštu ir jo žmonėmis. Šis klausimas buvo svarstomas 1966 m. sausio 22–23 d. Klivlande, Lietuvos laisvinimo organizacijų konferencijoje. Be ALT, VLIK'o, LLK, PLB, joje dalyvavo ir LDT atstovai. Nurodžius, kad laisvoji lietuvija sudaro ketvirtadalį visos lietuvių tautos ir atlieka svarbią misiją tėvynės laisvės byloje, pažymėta, kad lietuviams Vakaruose tenka atsakomybė kovoti už Lietuvos nepriklausomybę, o bendradarbiavimas su „LTSR draugijomis ar institucijomis jau būtų tolygus Respublikos *de jure* egzistavimo atsakymui“¹²⁴. Todėl nutarta, kad „visų lietuvių tautinė pareiga – vengti bet kokių veiksmų, kurie galėtų kenkti Lietuvos Respublikos tęstinumui ir tiesiog ar netiesiog talkintų okupantui įteisinti savo agresiją prieš Lietuvą“¹²⁵. Kadangi sovietai, siekdami laisvosios lietuvių ryšių su pavergto krašto tautiečiais, nori pirmuosius palenkti, kad jie pritartų Lietuvos inkorporavimui į SSRS, tai „tikrą, nevaržomą bendravimą daro negalimą“. Kita vertus, pripažįstama dvasinių, kultūrinių ir tautinių ryšių su savo tautos kamieniu svarba. Pabrėžiama, jog laisvieji lietuviai privalo laikytis „tautinės drausmės“. Jų santykiai su pavergto krašto tautiečiais turi ribotis vien privačiu bendradarbiavimu. Konferencijoje

pažymėta, kad „jaunoji karta stovi ant nepriklausomos Lietuvos atstatymo pagrindo“¹²⁶. Renginio dalyviai sutarė, kaip svarbu įtraukti jaunuomenę į savo veiklą, ir paskelbė 1966-uosius Lietuvių jaunimo metais.

Kita konferencija kelyje „į tarpusavio supratimą ir pastangų derinimą“ vyko 1967 m. sausio 14–15 d. Niujorke. Joje buvo atstovaujama pagrindinėms politinėms organizacijoms, dalyvaujančioms Lietuvos laisvinimo sąjūdyje. Apibūdinus atskirų organizacijų veiklą, aptarus tarptautinę padėtį, konferencijoje susirūpinta leidybos darbu. Buvo įsipareigota rengti lituanistikos leidinius užsienio kalbomis. Antai PLB numatė išleisti „Nepriklausomos Lietuvos istoriją“ (lietuvių ir anglų k.), „Lietuvių išeivijos istoriją“ (anglų k., aut. A. Vaičiulaitis), „Lietuvių kalbos aiškinamąjį žodyną“ (aut. dr. A. Klimas), „Lietuvius Kanadoje“ (anglų k.); LLK – informacinį leidinį apie Lietuvą (anglų k., aut. V. Vaitiekūnas); VLIK'as – veikalą apie lietuvių tautos genocidą; LDT – dokumentų rinkinį apie Lietuvos ir SSRS santykius 1917–1967 m. ir pan.¹²⁷ Artėjant Lietuvos nepriklausomybės 50 metų sukakčiai, 1968-ieji renginyje buvo paskelbti Lietuvos laisvės kovos metais. Tai turėjo dar labiau pagarsinti Lietuvos laisvės bylą pasaulyje.

Neeilinių 1968 m. išvakarėse Lietuvos laisvinimo organizacijos, atvykusios į Vašingtoną, 1967 m. spalio 21–22 d. surengė jubiliejinę konferenciją ir paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 50-mečio manifestą. Dokumentą pasirašė ministras S. Lozoraitis (LDT), dr. J. K. Valiūnas (VLIK), ministras V. Sidzikauskas (LLK), Juozas Balčiūnas (PLB), A. Rudis (ALT), Bronius Nainys (JAV LB) ir Antanas Trinkūnas (Kanados LB). Manifestas visam pasauliui pranešė, kad lietuvių tauta „niekad nesutiks su Lietuvos pavergimu, kad Vasario Šešioliktosios Aktas yra šventas ir galutinis apsisprendimas laisvam ir nepriklausomam gyvenimui ir kad valsty-

binė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir tautos išlikimo sąlyga“. Drauge tai buvo kaltinimas Sovietų Sąjungai sužlugdžius Lietuvos nepriklausomybę, vykdant Lietuvos gyventojų genocidą ir rusinimą bei paminant pagrindines žmogaus teises. Dokumente pakartoti jau anksčiau rezoliucijose išreikšti reikalavimai išvesti iš Lietuvos SSRS kariuomenę, miliciją ir administraciją. Vakarų valstybės raginamos panaudoti „visas savo priemones Lietuvos nepriklausomybei atstatyti“, o JTO – „kad likviduotų Sovietų Sąjungos agresiją prieš Lietuvą“¹²⁸.

Nuosaikumu pasižymėjusios konferencijos dalyviai toliau diskutavo dviem klausimais – tarpusavio bendradarbiavimo ir laisvosios lietuvių ryšių su okupuota tauta. Tai atspindėjo ir priimtuose nutarimuose. „Paskutiniu laiku sustiprintas sovietų pastangas demonstruoti okupuotą Lietuvą kaip sovietinę respubliką ir tuo būdu priprastinti viešąją opiniją prie aneksuotos Lietuvos fakto“ konferencija įvertino kaip mėginimą įtikinti laisvąją lietuvių, jog lietuvių tauta „daugianacionalinėje Sovietų Sąjungoje“ yra „kūrybiškai laisva“. Sutarta išlaikyti „tautinį susiklausymą laisvųjų lietuvių bendravimo su pavergtą tauta“ ir pripažinti, jog Lietuvos laisvės byla žalinga „bendravimo praktika, atremta teiginiais, kad esamomis sąlygomis nepriklausomybės siekimas tampa antraeiliu“¹²⁹. Žlugdant sovietų propagandos pastangas pristatyti Lietuvą kaip savarankišką sovietinę respubliką konferencijoje pabrėžta, jog bendraujant su okupuota tauta būtina laikytis „tautinės drausmės“, t. y. 1966 m. Klivlando konferencijos nuostatų.

Pagrindinės politinės organizacijos sutarė ne rečiau kaip kartą per metus rengti bendrus pasitarimus, o juose toliau derinti Lietuvos laisvės bylos darbus. Pripažinta, jog „veiksnių vieningumas yra lemiantis ne tik laisvės kovai vesti, bet jis ne mažiau būtinas mūsų tautinei bendruomenei jungti“¹³⁰.

Septintąjį dešimtmetį ženklo laisvosios lietuvių vienybės žymė, suteikianti ryžto toliau ginti Lietuvos laisvės bylą. Kartu ryškėjo požymiai, liudijantys stiprėjantį vieningą Lietuvos laisvinimo sąjūdį.

BALTIEČIŲ PRIEŠINIMASIS, KAD JŲ ŠALIMS JTO ATSTOVAUTŲ SOVIETAIS

Septintajam dešimtmečiui būdingos trijų Baltijos tautų – lietuvių, latvių, estų – išeivijos pastangos derinti ir įgyvendinti savo politinius siekius. Bendras rūpinimasis savo kraštų laisvinimo reikalais 1961 m. balandžio 29 d. suvedė Vašingtone Amerikos lietuvių tarybą, Amerikos latvių vienybės sąjungą ir Amerikos estų nacionalinį komitetą į bendrą organizaciją – Jungtinį Amerikos baltų komitetą (*Joint Baltic American Committee*, JBAC). Buvo sutarta, kad naujai institucijai pamečiui pirmininkaus ją sudarančių baltiečių organizacijų pirmininkai. 1961 m. JBAC pirmininku tapo latvis Peteris Lejinis, 1962 m. jį keitė L. Šimutis, o 1963 m. – estas Julius Kanguras. Šis susivienijimas, atstovaujantis sovietų okupuotiems Baltijos kraštams, sėkmingai kėlė laisvės bylą. Pavyzdžiui, vykstant garsiajam XXII Sovietų Sąjungos komunistų partijos suvažiavimui, kuris pasmerkė Josifo Stalino kultą, JBAC 1961 m. gruodžio 12 d. paskelbė pareiškimą. Jame primenama, kad būtent vadovaujant J. Stalinui 1940 m. Baltijos valstybės buvo okupuotos ir prievarta inkorporuotos į SSRS. Kadangi sovietai oficialiai pripažino J. Stalino nusikaltimus, JAV vyriausybė paraginta atkreipti į tai JTO dėmesį, imtis žygių dėl „situacijos Pabaltijyje ištyrimo“ ir atkurti Baltijos tautų nepriklausomybę. Taip būtų prisidėta atitaisant J. Stalino nusikaltimus¹³¹. Atsižvelgdamas į gyvenamojo meto aktualijas, JBAC 1962 m. lapkričio 10–11 d. Vašingtone aptarė ir kultūrinį bendradarbia-

vimą su okupuotais kraštais. Tobulindamas baltiečių politinę veiklą ir atremdamas jiems metamus kaltinimus bendradarbiavimu su naciais, susivienijimas 1963 m. gegužės 28 d. sudarė dvi komisijas. Pirmoji jų turėjo įvertinti sovietų teikiamą medžiagą, kaltinančią baltiečius kolaboravimu su naciais. Į ją lietuviai delegavo prof. D. Krivicką. Antrosios komisijos tikslas – sekti politinius įvykius ir rinkti medžiagą apie sovietų okupuotus kraštus¹³². Be to, JBAC parėmė JAV Atstovų Rūmų rengiamą rezoliuciją dėl Pavergtųjų tautų komiteto (*Special Committee on Captive Nations*) steigimo, palaikė „Amerikos balso“ baltiečių skyrių veiklą¹³³.

Nuo pat Jungtinių Tautų įsteigimo baltiečiai su šia pasauline organizacija siejo daug vilčių ir manė laimėsia joje savo laisvės bylą. Tuo tikslu Los Andžele susibūrė nepriklausoma organizacija „Americans for Congressional Action to Free the Baltic States“, lietuviškai vadinama Rezoliucijoms remti komitetu (RRK). Jos iniciatoriai buvo Leonardo Valiuko vadovaujami Pietų Kalifornijos baltiečiai: lietuviai Vilius Bražėnas ir Juozas Jurkus (abu – ALT atstovai), latviai Valdemaras Korstsas ir dr. Laimonis V. Streipsas bei estas dr. Antsas Pallapas. Pasak RRK, laisvės byla turi susidėti iš trijų veiklos etapų: JAV Kongresas priima rezoliuciją, JAV vyriausybė jai pritaria ir galiausiai laisvės byla keliamą JTO¹³⁴.

Vykdydami numatytą planą RRK atstovai parėmė ir įteikė JAV Senatui (1961 m. vasario 6 d.) bei Atstovų Rūmams (1961 m. vasario 9 d.) pirmuosius raginimus priimti rezoliucijas, remiančias Lietuvos, o drauge ir kitų Baltijos šalių laisvės kovą. Pateikęs dokumentus svarstyti JAV įstatymų leidėjams, pirmieji iniciatyvą parėmė senatorius Thomas H. Kuchelis ir Kongreso narys Glenordas P. Lipscombas. Taip prasidėjo ilgas rezoliucijos priėmimo kelias, suformavęs savotišką rezoliucijų sąjūdį. 1961 m. rugpjūčio 24 d.

lietuviai kartu su estais ir latviais susibūrė į organizaciją „Americans for Kuchel–Lipscomb Resolution“¹³⁵, ilgainiui peraugusią į minėtąjį RRK.

Siekdami užsibrėžto tikslo baltiečiai išmėgino įvairią taktiką. Pirmiausia ryžtasi kartoti raginimus priimti rezoliuciją. Pavyzdžiui, 1963–1964 m. JAV Senatui ir Atstovų Rūmams įteikti 73 tokie raginantys dokumentai¹³⁶. Taip pat buvo masiškai siunčiami laišakai Kongreso nariams, primenantys okupuotų Baltijos šalių laisvės reikalą. Nuo 1961 m. pradžios per penkerius metus Kongresas gavo 1,5 mln. baltiečių laiškų ir telegramų. Be to, RRK atstovai kasmet vyko į susitikimus su Kongreso nariais Vašingtone. Vien 1966 m. vasarą surengti trys tokie susitikimai¹³⁷. Rezoliucijų sąjūdį savo veikla jame sustiprino ir žymūs amerikiečiai – valstijų gubernatoriai, didmiesčių merai, aukšti dvasininkai, kultūros ir meno veikėjai. Tarp jų buvo ir būsimas JAV prezidentas Richardas M. Nixonas, viceprezidentas Spiro T. Agnew. Netrukus apie Baltijos šalių laisvinimo bylą sužinojo visa Amerika. RKK delegacijai lankantis Vašingtone senatorius Jackas Milleris pareiškė: „Gaunu tūkstančius laiškų Baltijos kraštų bylos reikalui. Suskaitomas laiškų skaičius, bet taip pat žiūrима, kas tuos laiškus rašo. Jūs, baltiečiai, turite tikrai įtakingų savo reikalui asmenų.“¹³⁸

Baltiečiai, įtikėję laisvės kovos prasmingumu ir paskleidę žinią apie savo tautų lūkesčius JAV Kongrese, o per jį – ir šios šalies visuomenėje, sulaukė sėkmės. Beveik šešerius metus trukusius atkaklius RRK žygius vainikavo pergalė – paskelbta JAV Kongreso rezoliucija (H. Con. Res. 416). Dokumentą 1965 m. spalio 22 d. priėmė Atstovų Rūmai, o 1966 m. spalio 22 d. patvirtino Senatas¹³⁹. Nors ši rezoliucija, ginanti Baltijos laisvės bylą, nebuvo įstatymas, dokumentas žymėjo svarų baltiečių laimėjimą. Tai patvirtino šie požymiai: pirma, baltiečių judėjimas, ap-

ėmęs visas Jungtines Valstijas nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno, kėlė Baltijos šalių okupacijos klausimą Amerikos visuomenėje; antra, jame dalyvavo ir amerikiečiai, įskaitant žymius politikus ir intelektualus; trečia, judėjimas supažindino su Baltijos laisvės idėja JAV Kongresą; ketvirta, jis atskleidė asmeninės iniciatyvos, „pamatuotos idealistiniais motyvais“, reikšmę; penkta, suvokta, jog „planinga visų trijų tautų veiklos koordinacija – būtina sąlyga laisvinimo kovos sėkmingumui“¹⁴⁰.

Tolesnis RRK žingsnis turėjo būti kreipimasis į JAV valstybės departamentą prašant pritarti rezoliucijai, o iš ten kelias per JAV atstovą turėjo vesti į JTO¹⁴¹. Tuo metu atrodė, kad rezoliucijų sąjūdis turi plėstis, nes iškilo dar viena tam palanki aplinkybė – JAV prezidentu išrinktas R. M. Nixonas, buvęs RRK narys. Tačiau pamažu judėjimo sparta atlėjo, ir buvo matyti, jog RRK „yra sąmoningai apsisprendęs [...] bylos kėlimo akcijos neforsuoti“¹⁴². Tai lėmė realus suvokimas, jog laikas kelti užgrobtų Baltijos valstybių klausimą JTO nėra tinkamas ir būtina toliau plačiau aiškinti apie sovietų okupacijos padarinius šiuose kraštuose. Klausimo svarstymas JTO ir nepritartimas jam būtų tik sujaukęs besiplėtojančią laisvinimo darbą.

Aiškinantis, kokios galimybės Baltijos kraštų laisvės bylą kelti JTO, reikšmingas buvo JBAC susitikimas su JAV valstybės sekretoriumi Deanu Rusku, įvykęs 1965 m. birželio 23 d. Pareigūnui įteiktame kreipime pasidžiaugta, kad „JAV palaiko Baltijos tautų viltį sugrįžti į laisvąjį pasaulį“, pabrėžtas jų laisvo apsisprendimo siekis¹⁴³. L. Šimutis išreiškė susirūpinimą dėl Vytauto Zenkevičiaus iš SSRS pasiuntinybės dažno lankymosi Čikagoje ir pageidavo nesteigti SSRS konsulato šiame mieste. Valstybės sekretorius pareiškė, kad šiuo metu netikslinga kelti šių okupuotų valstybių klausimo JTO, nes „apie du trečdalius JTO narių nuba-

suotų prieš tai, o tai reikštų inkorporacijos viešą pripažinimą iš tarptautinės valstybių bendruomenės“¹⁴⁴.

Dar vienu ženklu, kad Baltijos tautų išeivija vienijasi, laikytinas visuomeninės organizacijos BATUN (*Baltic Appeal to the United Nations*, Baltijos atsišaukimas į Jungtines Tautas) įkūrimas 1966 m. vasario 12–13 d. Jos ištakos sietinos su 1965 m. lapkričio 13 d. baltiečių jaunimo Niujorke surengta demonstracija – „žygiu į Jungtines Tautas“. Šį renginį inicijavo jau kitos kartos JAV lietuviai Antanas Mažeika, Kęstutis Miklas ir Antanas Sniečkus. 1965 m. vasarą jie subūrė Lietuvos nepriklausomybės atstatymo komitetą, kurio pirmininku išrinko A. Mažeiką, o garbės pirmininku pakvietė prel. J. Balkūną¹⁴⁵. Prieš žygį su lietuvių jaunimo atstovo Romo Kezio pagalba JAV žiniasklaidoje buvo išplatinta medžiaga apie Baltijos šalių okupaciją. „Daily News“ 1965 m. birželio 21 d. numeryje išspausdino jo parengtą straipsnį „Baltic Anniversary“ („Baltijos metinės“), pateikiantį šių kraštų istorijos ir dabarties faktų. Panašiai padarė ir A. Sniečkus, nusiųsdamas straipsnį į „New York Times“¹⁴⁶.

Žygyje dalyvavo apie 14 tūkst. lietuvių, latvių ir estų, daugiausia jaunuomenės. Manifestacija vyko Niujorko centre, prie JTO būstinės. Ji išreiškė Baltijos tautų vienybę ir reikalavo kelti šių kraštų nepriklausomybės atkūrimo klausimą didžiausioje tarptautinėje organizacijoje. Renginys sulaukė ir JAV oficialių sluosnių palaikymo – jame dalyvavo senatorius Frankas J. Laushe, prezidento patarėjas Charlesas A. Horsky. Svarumo „žygiui į Jungtines Tautas“ suteikė ir tai, kad jame buvo perskaitytas JAV prezidento Lyndono B. Johnsono sveikinimas Baltijos tautoms ir išgirstas senatoriaus Karlo E. Mundto pažadas, jog JAV Senatas patvirtins rezoliuciją dėl Baltijos valstybių laisvės. Manifestacijoje patvirtintame kreipime į JTO raginama

„rusų kolonializmą likviduoti Europos geografiniame centre – Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje“¹⁴⁷.

Taip iš pavykusio „žygio į Jungtines Tautas“ kreipimosi antraštės ilgainiui išsirutuliojo organizacijos pavadinimas – BATUN. Steigiamosiose konferencijose buvo apibrėžti šio naujo baltiečių junginio tikslai. Pirmiausia numatyta JTO ir atskirų valstybių atstovybėms joje teikti informaciją apie sovietų okupuotų Baltijos šalių laisvės ir nepriklausomybės siekius bei daryti kuo didesnę įtaką, kad šie klausimai būtų keliami tarptautiniu mastu. Kita vertus, taip būtų palaikoma visų tautų teisė į laisvą apsisprendimą, pasisakant už laisvę pačioms tautoms rinktis savo politinę, socialinę ir ekonominę santvarką. Be to, organizacija numatė daug dėmesio skirti žmogaus teisėms, religijos laisvei ir demokratijos plėtrai.

Siekdama šių tikslų, BATUN palaikė nuolatinius ryšius su valstybių JTO narių atstovybėmis¹⁴⁸ ir pirmiausia bendravo su Vakarų demokratinėmis šalimis. Vien 1969 m. BATUN atstovai aplankė 86 valstybių atstovybes prie JTO, juos priėmė ir išklausė 25 ambasadoriai, 14 reikalų patikėtinių, 12 ministrų, 17 patarėjų ir 18 pasiuntinybių patarėjų¹⁴⁹.

1969-ieji buvo svarbūs ir demonstracija, kuri sulaukė didelio atgarsio ne tik JAV, bet ir viso Vakarų pasaulio žiniasklaidoje. Renginys, kuris įvyko 1969 m. rugsėjo 20 d. Niujorke, prie JTO būstinės, priminė pasauliui, jog prieš 30 metų buvo pasirašytas Molotovo–Ribbentropo paktas, nulėmęs Baltijos šalių okupaciją. Organizuodamas šią demonstraciją, daug nuveikė tuometinis BATUN pirmininkas K. Miklas. Joje buvo iškeltas šūkis, kad „Sovietų Rusija neturi teisės atstovauti Lietuvai, Latvijai, Estijai Jungtinėse Tautose“¹⁵⁰. JAV vyriausybės vardu kalbėjęs Walteris L. Mazanas ištarė tokius baltiečių laisvės sąjūdį palaikančius žodžius: „Istorija bus jūsų teisėja. JT atstovai, ji teis jus ne už

gražias kalbas, bet už atliktus darbus dėl žmoniškumo ir laisvės pavergtiems žmonėms.“¹⁵¹ Tai buvo vienareikšmis raginimas JTO netylėti ir spręsti Baltijos tautų reikalus. Demonstracijoje priimta rezoliucija buvo pristatyta į JTO sekretoriatą ir išplatinta Vakarų valstybių atstovybėms prie šios pasaulinės organizacijos. Dokumentas reikalavo pasmerkti Molotovo–Ribbentropo paktą ir atkurti Lietuvos, Latvijos, Estijos nepriklausomybę. Taigi BATUN 1969 m. rugsėjo mėn. surengtas žygis suteikė naujų paskatų laisvajai lietuviškai drauge su kitų Baltijos tautų atstovais ateityje tęsti viešas demonstracijas primenant pasauliui apie praeityje įvykdytą neteisybę. Tokios akcijos formavo politinę nuomonę, ragino tarptautiniu mastu aktyviau diskutuoti dėl 1939 m. Molotovo–Ribbentropo pakto ir jo padarinių Baltijos šalyse likvidavimo. Memorandumą dėl 1939 m. sovietų ir nacių pakto taip pat paskelbė JBAC ir BSFC.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje sutvirtėjusių baltiečių vienybę liudijo nuolatiniai jų delegacijų susitikimai su JAV valstybės departamento pareigūnais. Viename iš tokių susitikimų 1970 m. liepos 20 d. JBAC buvo patikintas, kad įvyksianti ESBK „JAV nusistatymo nepripažinti Baltijos valstybių inkorporavimo į SSRS nekeis“. Be to, patikslinta, kad diskusijų kelianti JAV ir SSRS konsulinė sutartis „tik gali Baltijos valstybių žmonėms padėti“. Pažadėta, kad Valstybės departamente išliks Baltijos valstybių padalinys ir kad toliau bus rūpinamasi „Laisvės“ radijo transliacijomis į jas. Vertindamas Rytų Europoje besiklostančią padėtį JAV valstybės sekretoriaus padėjėjas Martinas J. Hillenbrandas prognozavo, kad „nacionalinis jausmas visuose pavergtuose kraštuose esąs labai stiprus. Jis ne silpnėjęs, bet tvirtėjęs. Jo dėka Sovietų Sąjungos pajėgumas ateity nusilpnėsiąs ir ji bus priversta daryti nuolaidų.“¹⁵²

IŠVADOS

1. XX a. septintajame dešimtmetyje keičiantis Rytų ir Vakarų santykiams ir atšylant šaltojo karo „pašalui“ atrodė, kad Lietuvoje „išaldoma“ sovietinė okupacija. Tačiau lietuvių išeivija – laisvoji lietuviija – nenurimo ir toliau būrėsi į Lietuvos laisvinimo sąjūdį, kuris nagrinėjamu laikotarpiu vis stiprėjo. Tai byloja laisvosios lietuviijos, besitelkiančios į tėvynės laisvinimo organizacijas, gausėjančios gretos. Šalia jau besireiškiančių Amerikos lietuvių tarybos (ALT), Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK), Lietuvos laisvės komiteto (LLK) iškilo ir Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB).

2. Keldama Lietuvos laisvės bylą ALT toliau veikė atstovaudama JAV lietuviams ir, nuolat palaikydama ryšius su Baltaisiais rūmais, Valstybės departamentu, Kongresu, priminė lietuvių tautos siekius. Ryžtingiau veikti šiame bare paskatino lietuvių delegacijos (ALT ir JAV LB atstovų) priėmimas Baltuosiuose rūmuose, kurį 1962 m. Vasario 16-osios proga surengė JAV prezidentas J. F. Kennedy. Tada dar kartą sulaukta patvirtinimo aukščiausiu lygiu, kad Lietuvos inkorporavimo į SSRS nepripažinimo politika bus tęsiama. Atsinaujindama ALT reformavo savo struktūrą, vadovavimą joje perėmė naujosios kartos atstovai. ALT pagrindiniai Lietuvos laisvinimo veiklos principai: veikti JAV politikus ir vyriausybę, kad jie tarptautinėje plotmėje keltų sovietų kolonializmo ir tikinčiųjų persekiojimo Lietuvoje klausimus, viešintų idėją atkurti sovietų okupuotų Baltijos tautų savarankiškumą.

3. Vadovaujama padėtis Lietuvos laisvinimo darbe teko VLIK'ui, kuris veikė kaip lietuvių tautos atstovybė. Nagrinėjamu laikotarpiu ši organizacija, siekdama aktyviau rūpintis Lietuvos laisvės byla, mėgino burti laisvinimo sąjūdžio dalyvius (LLK, PLB) ir kėlė šiuos uždavinius: stiprinti kovą su sovietų kolonializmu Lietuvoje, atskleisti čia

vykdomą rusinimą, reikalauti Lietuvai besąlyginės laisvo apsisprendimo teisės, telkti šiai veiklai jaunuomenę, rengti informaciją apie padėtį Lietuvoje ir skleisti ją žiniasklaidoje. Tam pasitelkta trijuose žemynuose – Amerikoje, Australijoje ir Europoje – pasklidusi laisvoji lietuviija. VLIK'o parengti memorandumai ir atsišaukimai buvo adresuoti Vakarų šalių vadovams ir vyriausybėms. Antrojoje septintojo dešimtmečio pusėje naujų paskatų veikti tėvynės labui VLIK'ui suteikė jaunoji karta, padėjusi Lietuvos laisvinimo veiklai plisti visuose laisvosios lietuviijos gyvenamuose kraštuose.

4. Nagrinėjamu laikotarpiu ginti Lietuvos laisvės bylą ėmėsi dar vienas laisvosios lietuviijos darinys – PLB. Tai lėmė iškelti du uždaviniai tautos gyvastingumui palaikyti: atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir išsaugoti prigimtines tautos teises, t. y. puoselėti savo kalbą, kultūrą ir istoriją. Reikšmingas visai laisvajai lietuviijai buvo PLB darbas buriant jaunuomenę į 1966 m. vykusį Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą, kuriame patvirtinta nuostata siekti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Nemažo tarptautinio atgarsio sulaukė jaunimo inicijuotas parašų po peticija JTO rinkimas. (Po šiuo dokumentu, raginančiu pasmerkti rusų kolonializmą Europoje ir grąžinti Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę, per neapdairumą pasirašė SSRS politinis veikėjas J. Paleckis.) PLB, pripažindama Lietuvos laisvinimo veiksmų vienybės svarbą, pritarė, kad VLIK'as vadovautų laisvinimo sąjūdžiui, rėmė Lietuvos diplomatinę tarnybą (LDT) ir pavedė visų šalių lietuvių bendruomenėms stengtis išlaikyti palankią politinę viešąją nuomonę Lietuvos klausimu.

5. LLK, vienintelė „grynai egzilinė“ organizacija Vakaruose, įsitraukęs į Lietuvos laisvinimo procesą, reiškėsi Pavergtųjų Europos tautų asamblėjoje (PETA). Veikiant drauge su kitomis Vidurio ir Rytų Europos tautomis nuo 1961 m. JAV kasmet liepos mėnesį buvo

skelbiama Pavergtųjų Europos tautų savaitė. Be to, JTO Generalinės Asamblėjos sušaukimo dieną Niujorke, prie PETA būstinės, tradiciškai buvo iškeliomos visų devynių sovietų užgrobtų Europos valstybių (tarp jų ir Lietuvos) vėliavos. Pasitelkęs Tarptautinę žmogaus teisių lygą, septintojo dešimtmečio pradžioje LLK, pritardamas VLIK'ui, ragino kelti Lietuvos ir kitų sovietų okupuotų Europos tautų laisvės klausimą JTO. Nesulaukus JAV administracijos pritarimo šios akcijos teko atsisakyti. Greta laisvinimo veiklos Amerikoje LLK veikė ir Europoje, kur rengė politines konferencijas ir susitikimus siekdamas įtvirtinti palankų Senojo žemyno Vakarų valstybių požiūrį į Baltijos kraštų laisvės bylą. Minint sovietų okupacijos metines, 1965 ir 1970 m. LLK, vienydamasis su latviais ir estais, paskelbė bendrą manifestą, primenantį laisvajam pasauliui padėtį pavergtose baltiečių tėvynėse. LLK laisvinimo veiklą pagyvino 1966 ir 1969 m. su laisvosios lietuvių jaunimo organizuoti simpoziumai, kuriuose atsispindėjo jaunųjų siūlymai atsisakyti politinio sluoksniavimosi ir ryžtas toliau siekti Lietuvos nepriklausomybės.

6. Nepavykus įsteigti vienos Lietuvos laisvinimo organizacijos, bet išlaikant laisvinimo sąjūdžio kryptingumą, septintojo dešimtmečio viduryje (1965 m. sausio 8–9 d. Čikagoje) šiame sąjūdyje besireiškiantys veiksniai kartu su LDT sutarė derinti savo darbus ginant Lietuvos laisvės bylą. Sovietams siūlant Amerikai kultūrinius mainus, laisvosios lietuvių politinėms organizacijoms iškilo bendradarbiavimo su okupuoto krašto institucijomis problema. Tam klausimui aptarti 1966 m. sausio 22–23 d. buvo sušaukta Klivlando konferencija. Joje dalyvavę VLIK'o, ALT, LLK ir PLB atstovai drauge su LDT nutarė, jog laisvajai lietuvių privalu laikytis tautinės drausmės ir vengti bet kokių veiksmų, kurie padėtų sovietams įteisinti Lietuvos okupaciją.

7. Artinantis jubiliejiniams 1968-iesiems, Lietuvos nepriklausomybės 50-mečio metams, tėvynės laisvinimo sąjūdžio dalyviai 1967 m. spalio 21–22 d. Vašingtone susirinko į konferenciją ir paskelbė manifestą, dar kartą išreikšdami tvirtas nuostatas toliau kelti Lietuvos laisvės bylą.

8. Nagrinėjamu laikotarpiu stiprėjo sovietų okupuotų Baltijos tautų išseivijos siekis vienyti. Bendras rūpinimasis savo šalių laisve 1961 m. suvedė ALT su atitinkamomis Amerikos latvių ir estų organizacijomis į Jungtinį Amerikos baltų komitetą (JBAC). Ši organizacija, atsižvelgdama į besikeičiančią tarptautinę padėtį, nuolat priminė JAV administracijai Baltijos šalių laisvės reikalą. Į Lietuvos laisvinimą įsitraukusi jaunoji karta stiprino bendras Baltijos tautų išseivijos pastangas kelti savo kraštų laisvės bylą. 1961 m. susikūręs naujas estų, latvių ir lietuvių išseivijos junginys – Rezoliucijoms remti komitetas (RRK) – įtraukė į savo veiklą ir amerikiečių politikus bei intelektualus. Nuoseklų darbą šiame bare apvainikavo 1966 m. pasiektas laimėjimas, kai JAV Kongresas priėmė rezoliuciją (H. Con. Res. 416), palaikančią Baltijos laisvės bylą.

9. 1966 m. jaunoji baltiečių karta įkūrė dar vieną visuomeninę organizaciją – BATUN (*Baltic Appeal to the United Nations*), kuri veikė Niujorke ir teikė JTO bei atskirų valstybių atstovybėms prie jos informaciją apie sovietų okupuotų Baltijos šalių nepriklausomybės siekius. Pažymėtina, kad baigiantis septintajam dešimtmečiui tiek pagrindiniai laisvosios lietuvių Lietuvos laisvinimo veiksniai, tiek baltiečių organizacija BATUN pagrindė Baltijos šalių okupacijos neteisėtumą remdamosi 1939 m. Molotovo–Ribbentropo paktu. Didelio atgarsio Vakarų žiniasklaidoje sulaukė 1969 m. rugsėjo 20 d. Niujorke BATUN surengta protesto demonstracija minint šio pako 30-metį.

Nuorodos

- ⁷⁷ Memorandum a Soviet Colonialism on the Baltic States, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 328, l. 25–28.
- ⁷⁸ LLK 1961 m. balandžio 20 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 46.
- ⁷⁹ LLK 1961 m. liepos 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 73.
- ⁸⁰ LLK 1961 m. rugsėjo 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 86.
- ⁸¹ LLK 1961 m. gruodžio 11 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 96.
- ⁸² LLK 1962 m. gegužės 24 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 116.
- ⁸³ LLK 1962 m. kovo 16 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 101.
- ⁸⁴ *Ibid.*
- ⁸⁵ LLK 1962 m. balandžio 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 106.
- ⁸⁶ *Ibid.*
- ⁸⁷ LLK 1962 m. birželio 4 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 121.
- ⁸⁸ *Ibid.*, l. 122.
- ⁸⁹ LLK 1962 m. rugsėjo 25 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 150.
- ⁹⁰ LLK 1963 m. kovo 19 d. kreipimasis, *ibid.*, b. 329, l. 6–7.
- ⁹¹ LLK 1963 m. kovo 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 10.
- ⁹² LLK 1963 m. birželio 20 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 28.
- ⁹³ LLK 1963 m. kovo 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 30.
- ⁹⁴ *Ibid.*, l. 32.
- ⁹⁵ LLK 1963 m. liepos 31 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 38; LLK 1963 m. rugpjūčio 16 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 42.
- ⁹⁶ LLK 1964 m. balandžio 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 75.
- ⁹⁷ V. Sidzikausko 1963 m. gruodžio 30 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*, l. 61.
- ⁹⁸ LLK 1965 m. balandžio 12 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 115.
- ⁹⁹ LLK 1964 m. balandžio 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 115–116.
- ¹⁰⁰ LLK 1966 m. gruodžio 29 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 215.
- ¹⁰¹ V. Sidzikausko 1963 m. gruodžio 25 d. laiškas J. Kardeliui, *ibid.*, l. 59.
- ¹⁰² LLK 1964 m. balandžio 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 75.
- ¹⁰³ LLK 1964 m. balandžio 16 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 72.
- ¹⁰⁴ LLK 1964 m. balandžio 27 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 73.
- ¹⁰⁵ LLK 1964 m. lapkričio 13 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 91.
- ¹⁰⁶ LLK 1963 m. rugsėjo 19 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 10.
- ¹⁰⁷ LLK 1965 m. vasario 10 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 109.
- ¹⁰⁸ LLK 1965 m. balandžio 12 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 115.
- ¹⁰⁹ LLK 1965 m. birželio 25 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 125.
- ¹¹⁰ Manifesto the 25 Anniversary of Soviet Aggression against the Baltic States 1965, *ibid.*, l. 126.
- ¹¹¹ LLK 1965 m. lapkričio 11 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 140.
- ¹¹² J. Kajecko 1967 m. spalio 5 d. laiškas V. Sidzikauskiui, *ibid.*, b. 47, l. 178.
- ¹¹³ Lietuvos laisvės komiteto 1966 m. balandžio 16–17 d. simpoziumas, *ibid.*, b. 329, l. 172.
- ¹¹⁴ *Ibid.*, l. 173.
- ¹¹⁵ *Ibid.*
- ¹¹⁶ VLIK'o ir LLK simpoziumas, *ibid.*, f. 658, ap. 1, b. 53, l. 15.
- ¹¹⁷ A. R.-D., „Iš pernykštės lietuvių veiklos“, *Aidai*, 1965, Nr. 1, p. 36.
- ¹¹⁸ Lietuvos generalinio konsulato Niujorke 1962 m. balandžio 30 d. Pro Memoria, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 2, l. 65; 1962 m. balandžio 24 d. VLIK'o raštas, *ibid.*, b. 51, l. 69.
- ¹¹⁹ Lietuvos generalinio konsulato Niujorke 1964 m. sausio 12 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 155.
- ¹²⁰ Visiems lietuviams, 1964 m. vasario 16 d., *ibid.*, l. 88.
- ¹²¹ LLK 1964 m. kovo 30 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 91.
- ¹²² „Lietuvos laisvę stiprinant“, *Eltos informacijos*, 1965, sausio 23, p. 37.
- ¹²³ LLK 1964 m. balandžio 14 d. Pro Memoria, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 329, l. 119; „Lietuvos laisvės keliu“, *Pasaulio lietuvis*, 1965, Nr. 16, p. 245.
- ¹²⁴ 1966 m. sausio 22–23 d. pareiškimas lietuvių visuomenei, Cleveland, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 46, l. 12–14.
- ¹²⁵ „Svarbus pasitarimas“, *Mūsų pastogė*, 1966, vasario 7.
- ¹²⁶ „Clevelando pasitarimų pareiškimai“, *Pasaulio lietuvis*, 1966, Nr. 20, p. 330.

¹²⁷ „Lietuviškųjų veiksmų konferencijos nutarimai“, *Lietuvių dienos*, 1967, Nr. 1, p. 5–6.

¹²⁸ „Lietuvos nepriklausomybės atstatymo penkiasdešimt metų sukakties konferencija“, *Pasaulio lietuvis*, 1967, Nr. 31, p. 518; Washingtono konferencija. Manifestas, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 52, l. 32–33.

¹²⁹ Lietuvos valstybės atstatymo penkiasdešimt metų sukakties konferencija. Pranešimas spaudai, *ibid.*, ap. 2, b. 47, l. 204.

¹³⁰ LLK 1967 m. rugsėjo 23 d. Pro Memoria, *ibid.*, b. 329, l. 13–13a; „Washingtono 1967 m. spalio konferencija“, *Pasaulio lietuvis*, 1967, Nr. 31, p. 519.

¹³¹ Statement by the JBAC, 1961 m. gruodžio 12 d., LCVA, f. 658, ap. 1, b. 38, l. 160.

¹³² ALT pirmininko L. Šimučio 1963 m. rugsėjo 14 d. pranešimas, *ibid.*, l. 185.

¹³³ JBAC to US Inform. Agency, 1963 m. gegužės 28 d., *ibid.*, f. 656, ap. 2, b. 726, l. 36.

¹³⁴ „Five Special Assistants to President Appointed“, *News Bulletin*, 1968, Nr. 1, *ibid.*, f. 658, ap. 1, b. 51, l. 133.

¹³⁵ J. Kojelis, „Kelti Lietuvos bylą Jungtinėse Tautose?“, *Aidai*, 1965, Nr. 6, p. 273.

¹³⁶ „The U.S. Congress must Act this Year“, *News Bulletin*, 1965, Nr. 1, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 51, l. 133.

¹³⁷ „Didelis laimėjimas Lietuvos laisvinimo kovoje“, *Lietuvių dienos*, 1966, Nr. 9, p. 5.

¹³⁸ L. Valiukas, „Svetimųjų talka kovoje dėl Lietuvos laisvės“, *I laisvę*, 1969, Nr. 45, p. 54.

¹³⁹ „Rezoliucijų pravedimo žygis ir jo pirmieji laimėjimai“, *ibid.*, 1970, Nr. 49, p. 32.

¹⁴⁰ L. Kojelis, „Ko siekta ir kas laimėta“, *Lietuvių dienos*, 1969, Nr. 9, p. 3, 7.

¹⁴¹ „Rezoliucija ir tolimesni žygiai“, *ibid.*, p. 7.

¹⁴² J. Pakalnis, „JT ir laisvės byla“, *Aidai*, 1970, Nr. 6, p. 270.

¹⁴³ 1965 m. birželio 23 d. JBAC kreipimasis į valstybės sekretorių, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 726, l. 48–50.

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos pasiuntinybės 1965 m. rugsėjo 23 d. Pro Memoria, *ibid.*, l. 56.

¹⁴⁵ „Protestas prieš Lietuvos pavergimą“, *Lietuvių dienos*, 1965, Nr. 7, p. 3.

¹⁴⁶ *Daily News*, June 21, 1965 (iškarpa), LCVA, f. 648, ap. 2, b. 329, l. 129.

¹⁴⁷ „Protestas prieš Lietuvos pavergimą“, *Lietuvių dienos*, 1965, Nr. 7, p. 3.

¹⁴⁸ 1979 m. liepos 21 d. raštas apie baltiečių bendrijų kreipimąsi į JTO, LYA, f. K1, ap. 49, b. 309, l. 52.

¹⁴⁹ „Metinė BATUN'o konferencija“, *Lietuvių dienos*, 1970, Nr. 6, p. 4–5.

¹⁵⁰ „Istorija bus jūsų teisėja“, *ibid.*, 1969, Nr. 9, p. 4–6.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Lietuvos Respublikos pasiuntinybės 1970 m. liepos 21 d. Pro Memoria, LCVA, f. 656, ap. 1, b. 726, l. 151–152.

Gauta 2009 02 09

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Didžioji g. 17/1, Vilnius

Juozas Banionis

LITHUANIA'S LIBERATION MOVEMENT IN THE WEST IN THE SEVENTH DECADE OF THE 20TH CENTURY: A NEW GENERATION CAME FORTH

Summary

In the 7th decade of the 20th century, with the relations between East and West undergoing changes and the frozen ground of the cold war warming up, it seemed that the Soviet occupation in Lithuania became frozen. The Lithuanian émigrés – free Lithuanians, however, did not become quiet and further rallied into Lithuania's Liberation Movement, which got strengthened further on in the period under study. This is confirmed by the increasing number of emigrants uniting into homeland liberation organizations and their activity. Alongside the Lithuanian

American Council (ALT), Supreme Committee for Liberation of Lithuania (VLIK), Lithuanian Freedom Committee (LLK), which became manifest in this activity, the World Lithuanian Community (PLB) also emerged.

ALT, while initiating the Lithuania's independence case, acted further representing the USA for Lithuanians and, while maintaining relations with the White House, the State Department and the Congress, permanently reminded here the goals of the Lithuanian nation. VLIK, seeking to be more actively concerned with Lithuania's independence

case, made efforts to unite other participants of the liberation movement (LLK, PLB) and set forth the following tasks: to strengthen the fight against Soviet colonialism in Lithuania, to disclose the Russification that was effected here, to demand the right of the unconditional free self-determination for Lithuania, to organize young people for that activity, to prepare information on the situation in Lithuania and disseminate it in mass media. The important work of the World Lithuanian Community for the whole Lithuanian émigré was to gather young people to the World Lithuanian Youth Congress in 1966, where the approach to strive for Lithuania's freedom and independence was approved. LLK that remained the only "purely exile" organization in the West got involved in Lithuania's liberation process and manifested itself in the Assembly of Captive European Nations (ACEN). With VLIK failing to set up one Lithuania's liberation organization, but seeking to maintain the purposefulness of the liberation movement, in the middle of the seventh decade (on January 8–9, 1965) the factors manifesting themselves in this movement together with the Lithuanian Diplomatic Service (LDT) in Chicago

agreed to coordinate their works in defending Lithuania's independence case.

In the period under study, the aim for uniting was strengthened by the émigré of the Soviet occupied Baltic nations. First of all, the common concern for the freedom of their countries in 1961 united ALT and the corresponding Latvian and Estonian American organizations into the Joint Baltic American National Committee (JBAC). A new committee that was set up in the same year, the combination of Estonian, Latvian and Lithuanian USA émigrés – the Committee for Support of Resolutions (RRK) also involved in their activities the American politicians and intellectuals. The consistent work of that Committee was the achievement in 1966 that the USA Congress adopted a resolution (H. Con. Res. 416), supporting the independence case of the Baltic nations. In 1966, the Baltic young generation emerged, which established another public organization – BATUN (Baltic Appeal to the United Nations), which operated in New York and supplied information to the UNO and representations of the individual states under it about the goals for the independence of the Baltic countries, occupied by the Soviets.